

БАРАБАНОВА О.А.,доцент кафедри української мови та літератури
Донбаського державного педагогічного університету,
кандидат філологічних наук

УДК 373.5.016:821.161.2

**ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОЇ СПАДЩИНИ
М.ПЕТРЕНКА В ШКОЛІ
ТА УКРАЇНСЬКА НАРОДНО-ПІСЕННА ТРАДИЦІЯ**

У статті розглядається місце творчої спадщини відомого поета-романтика М.Петренка у шкільній програмі та значення його поезики під час вивчення літератури рідного краю. Також акцентується увага на глибинному поєднанні творчості М.Петренка та української народно-пісенної традиції.

Ключові слова: творчість, романтизм, література рідного краю, фольклор, народна пісня.

В статье рассматривается место творческого наследия известного поэта-романтика М.Петренка в школьной программе и значение его поэтики при изучении литературы родного края. Также акцентируется внимание на глубинном сочетании творчества М.Петренко и украинской народно-песенной традиции.

Ключевые слова: творчество, романтизм, литература родного края, фольклор, народная песня.

The article considers the place of the creative heritage of famous countryman romantic poet M.Petrenko in the school curriculum and the importance of his poetics in the study of literature native land. Also focuses on deep combination of creativity M.Petrenko and Ukrainian folk-song tradition.

Keywords: *creativity, romanticism, literature homeland, folklore, folk song.*

Вчіть не тільки читати, писати та іншим премудростям. Це дуже потрібно. Проте викладайте ще такі дисципліни, про які не існує підручників, – совість, чесність, повагу до старших... Виховуйте любов до Батьківщини, палку, як перше кохання.

Остан Вишня

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Починаючи опрацювання нової теми, учитель замислюється над її науковою вартістю, актуальністю для учнів з точки зору поглиблення їхніх знань, збагачення світогляду та сприяння вихованню високих критеріїв сучасної комунікабельної людини.

Докладне вивчення творчості нашого земляка М.Петренка сучасною шкільною програмою не передбачене. Його прізвище згадується оглядово під час вивчення теми «Українські поети-романтики» у 9 класі. Однак для Слов'янська та регіону ця постать залишається непересічною та вельми важливою, бо сприяє розвитку патріотичної самосвідомості молоді міста і краю. У зв'язку з цим у програмі з літератури рідного краю (9 клас) відводиться одна година для вивчення творчості українського романтика Михайла Петренка: «Дивлюсь я на небо...»: поет-земляк М.Петренко» [6, с. 9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчість харківських романтиків у цілому та Михайла Петренка зокрема була предметом уваги багатьох критиків і дослідників. Серед найбільш помітних відгуків можна згадати дослідження І. Айзенштока, П. Жура, П. Сапухіна, Б. Ткаченка,

О. Борзенка, І. Богданової, Л. Хавкіної, О. Свириденко, А. Шамрая, О. Добровольського, а також журналістські розвідки В. Скакуна, В. Дудченка та інших. Вивченню творчості поета-земляка у школі приділяли увагу педагоги-краєзнавці А. Абрамов, Н. Корнієнко, Н. Петренко-Шептій, К. Шептій, І. Овчаренко, В. Нестелеєва, В. Романько.

Узагальнюючи думку колег-педагогів, мусимо зазначити, що уроки, присвячені творчості славетного земляка Михайла Петренка, сприяють не тільки збереженню пам'яті про Петренка-поета, але й вихованню почуття гордості за свій край, любові до рідної землі, рідної мови, власної історії. Щоб бути на уроці творцем, а не компілятором, учитель повинен не тільки розумом, а й серцем охопити Петренка як людину, як митця, хоч частково відчуті складність умов його життя, вогонь його власної боротьби та ніжність його душі. Тобто вчитель має емоційно підготувати себе до роботи з класом, що допоможе йому знайти щире та переконливе своє слово про письменника, якого немає в жодному методичному посібнику.

Формулювання цілей статті. Метою пропонованої розвідки є спроба віднайти місце й контекст для вивчення біографії та творчого доробку поета-романтика Михайла Петренка. Перша й найважливіша сторона поставленої тут методичної проблеми – повне використання виховного впливу його творів. Сучасні обставини вимагають виховання молоді в контексті глобалізації й загальносвітової інтеграції. Саме це змушує педагогів акцентувати увагу на історії

нашої Батьківщини від сивої давнини до наших днів, на глибині народних звичаїв, традицій та національної спадщини.

Школярі повинні читати твори М. Петренка не випадково, а систематично, під керівництвом учителя. Це потрібно, щоб заохотити їх до читання, збагатити їхній життєвий досвід. Саме таке ознайомлення дітей з творчістю Михайла Петренка, що має незначний обсяг, постає перед учителем як методична проблема.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У своїх творах М.Петренко зображує людське життя в найрізноманітніших проявах: від глобальних роздумів про сенс життя до найтонших, ледь уловимих рухів людської душі. Його вірші навчають читача придивлятися до навколишньої дійсності, вникати в неї, збагачуючи життєвий досвід.

Завдяки зусиллям багатьох дослідників, життєвий шлях Михайла Петренка досить ґрунтовно описаний, хоча дослідження та наукові дискусії з цього приводу тривають і сьогодні [2; 4; 5].

У методичній літературі зустрічаємо досить цікаві плани-конспекти уроку в 9-му класі за творчістю М. Петренка [6, с. 125-133]. Ці рекомендації стосуються перш за все аналізу його біографії й містять загальний огляд творчості митця. Водночас вважаємо за необхідне акцентувати увагу вчителів-філологів безпосередньо на літературних текстах Михайла Петренка, їхній народно-фольклорій та народно-пісенній складовій, ґрунтовне вивчення яких сприятиме вихованню в підростаючого покоління поваги до рідної мови, до культури й традицій власного народу. Звертаємось до поетичної спадщини М.Петренка саме тому, що його віршовані тексти стали піснями і в багатьох випадках ідентифікуються як народні. На нашу думку, вивчення творчості Михайла Петренка у школі осучасниться, якщо вчителем буде проведено актуалізацію народно-пісенної лірики автора в контексті розвитку та поширення української народної пісні.

Тож пропонуємо історичну довідку про значення української пісні для європейської та світової культури й літератури.

Народне мистецтво, особливо пісня, є рідним, природним, звичайним явищем для українського народу. Тільки тоді, коли в Україну заходили сусіди, гості, мандрівники, друзі чи недруги і з подивом вслухались тут у красу й могутність української мелодії, оцінили безмірно дорогі народні надбання. Запримітили їх наші сусіди й перші висловили з цього приводу свій щирий подив і захоплення. З року в рік зацікавленість українськими піснями й думами серед народів світу хоч і поволі (через специфічне становище

України в минулому), але зростала й міцніла. Уже на початку XIX ст. О. Бодянський ілюстрував свої дослідження про українську народну поезію, її світову славу висловлюваннями багатьох західноєвропейських митців, які цікавилися цим питанням.

Мова й пісня є найважливішими та невід'ємними рисами духовного обличчя народу, це два рівновеликі здобутки його творчого генія. Вони нероздільні, і щоразу, коли йдеться про мову народу, неодмінно згадується й пісня, бо, разом узяті, мова й пісня становлять основу самобутності нації. У добу романтизму дотримувались навіть такого принципу: тільки той народ, що має свої пісні, вважається окремою нацією.

Пісня така ж давня, як і мова, і є продуктом колективної творчості, витвором багатьох поколінь у процесі їх спілкування в усіх галузях суспільної діяльності. З мови й пісні розвиваються першоелементи духовної культури народу, на її основі виростає самобутня національна література. Тому кожний цивілізований народ високо цінує й усіма засобами оберігає як свою рідну мову, так і свою рідну пісню. Що вище стоїть культура народу, його свідомість, то більше виявляється піклування про збереження й розвиток своєї мови, своєї пісні в усіх найкращих її виявах. Піклування про самобутність своєї культури, мови й пісні в усіх волелюбних народів, що боролися проти колоніалізму, була однією з найважливіших турбот нації.

Отже, пісня є другим великим крилом національної культури народу. У пісні розкривається його душа, характер, естетичні смаки, ставлення до об'єктивної дійсності й суспільних явищ. Пісня – надзвичайно вагома частка національної культури, вираження світогляду народу, його психології, моралі.

У пісні розкривається поетичний і музичний геній народу, ритм його життя, мелодійний лад його мови. Це дало підставу Ромену Роллану написати: «Якщо хочете вивчити музичну індивідуальність певного народу, зрозуміти, що в ньому ховається потаємне, то найкращий спосіб – це вивчити його народні пісні» [3, с. 17]. Справді, у піснях найприродніше виявляється здатність народу до осмислення навколишнього світу в усіх його проявах, до поетичного узагальнення й філософського сприйняття дійсності.

Пісня та музика в житті й побуті слов'ян здавна посідали почесне місце. Іноземці пояснювали співучість і музичність слов'янських народів їхньою миролюбністю й працьовитістю, природною здатністю до естетичного світосприймання й поетизації різноманітних явищ природи.

Ще до перших подихів романтизму діячі культури багатьох європейських народів приділяли чимало уваги не тільки рідній пісні, а й пісенній творчості своїх українських сусідів. Українська дума й поезія уже тоді не лише користувалися славою, а й ставали об'єктом досліджень (записувалися тексти пісень, іноді з музикою, виконувалися перекладали їх рідною мовою).

Українська пісенна поезія мала вплив на літературну творчість інших народів, у тому числі польського у XVI-XVII ст. Тепер уже з'ясовано, що українська народна поезія була поштовхом не лише у сфері тем і стилю польської поезії, а й у виробленні деяких жанрів, зокрема балади. Інтерес європейських народів до української пісні, думи посилювався насамперед успішними військовими походами козаків проти азійських орд, що загрожували сусідам України.

На межі XVIII-XIX ст. ідеї гуманізму все глибше й ширше захоплюють суспільство європейських країн, посилюється їхній вплив на політичне й культурне життя націй. Увагу соціальних, політичних і культурних угруповань та окремих діячів все більше привертає доля звичайної людини й окремого народу. Набагато більші знання отримали європейські народи про українську пісню й епос у XIX ст., вище оцінили її мистецьку вагу й світову славу. З приходом романтизму настав новий період у вивченні й популяризації українського фольклору.

Під впливом ідей романтизму залунали заклики французьких письменників залучитися до невичерпних джерел народної поезії. Романтики розуміли важливу роль народу в розвитку суспільства й тому проявляли посилену увагу до історії, побуту, звичаїв, пісень і мови всіх націй. У бажанні романтиків узяти за основу мистецького розвитку народну культуру було здорове прогресивне зерно, в якому закладено й соціальний зміст: творцями та носіями національної поезії, пісні був простий народ, отже, до нього треба йти, у нього треба вчитися. У той час Україну пізнають уже не тільки через козацьке лицарство, а й через багату її поетичну творчість, її пісні й думи. З кожним роком слава української пісні зростала й міцніла.

Чарівні мелодії українських пісень, так високо оцінені музичною громадськістю багатьох народів, мали безпосередній вплив на творчість багатьох композиторів світу. Мотивами українських народних пісень скористалися німецькі композитори XVIII ст. Й.С. Бах і Й. Гайдн. Знайшли вони втілення й у творах В.А. Моцарта, А. Вебера, Ф. Шуберта, Бетховена. Виразно відчутні сліди впливу української пісні в угорських композиторів Ф. Ліста, Б. Бартока, американського композитора Шарля Лефлера,

який деякий час жив в Україні, чеського класика А. Дворжака, польських композиторів Ф. Шопена, С. Монюшка та багатьох інших. До мотивів української народної мелодики неодноразово зверталися російські композитори (наприклад, М. Глінка, П. Чайковський), а також автори-пісенники радянської доби.

У самій природі української пісні криється незвичайна образність слова, її тісний зв'язок з життям народу, своєрідний, самобутній ритм, ніжність і темпераментність, глибокий вияв почуття – чистого й здорового, як сама природа краю. Характерною рисою української пісні є її поліфонізм, своєрідний природний контрапункт, який у Європі розвинувся тільки у професійній музиці.

Починаючи з другої половини XIX ст., українську народну поезію протиставляли занепадницькій «модерній» музиці Заходу. Про унікальну своєрідність української пісні сказано дуже багато. Німецьким слухачам хору О. Кошиця здавалося, ніби вони виходили «з затруєного пахощами салону на свіже, чисте, лісове повітря». Сам Кошиць згадував, що українська пісня для цілого світу виявилася такою оригінальною й мистецьки завершеною, що «зустрічала завжди не тільки здивування, захоплення, а буквально якесь релігійне схиляння з боку найвибагливіших і найсуворіших критиків усього світу». Європейські газети двадцятих років писали, що українська пісня й українські співаки змусили світову «художню опінію скинути шапку перед українською національною музикою». Позитивне значення української пісні для розвитку світової музичної культури – незаперечне. Вона ввійшла у світову духовну скарбницю як окрема ланка зі своїм виразним, красивим і мужнім обличчям [3, с.27].

Українська пісня була вагомою частиною тих факторів, що примусили світ у XIX ст. звернути увагу на Україну, її народ і культуру, становище українців. Розмови про українську пісню на сторінках європейської преси завжди йшли поряд з розмовами про українську мову: досконала поезія могла розвинути тільки в народі, який має високо розвинену мову. Пісні були переконливими аргументами на користь того, що український народ – це окрема нація, а її мова – окрема слов'янська мова, а не діалект польської чи російської, як це намагалися довести шовіністи. З української народної поезії виріс геній Шевченка.

Саме такий контекст подачі навчального матеріалу про Михайла Петренка дає можливість згадати, що майже всі поезії автора покладено на музику. Особливо шанованою і званою є поезія «Недоля», відома в народі як пісня «Дивлюсь я на небо». За понад півтора століття існування цю

пісню співала ціла плеяда визначних виконавців: М. Менцинський, М. Микиша, О. Мишуга, М. Донець, А. Солов'яненко, А. Іщенко, М. Шопта, А. Кикоть, А. Романенко, О. Гурець, М. Дідик, Д. Гнатюк, І. Козловський, Б. Гмиря, В. Гришко, М. Кондратюк, І. Борка та інші.

Саме такі захоплені відгуки про українську пісню та поезію відомого земляка-романтика Михайла Петренка примусять багатьох сучасних українських школярів переоцінити своє ставлення до рідної культури, викличуть, з одного боку, національну гордість, з іншого – сором за байдухе, а то й зневажливе ставлення до свого народу, його мови, культури.

Висновки з пропонованого дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Передова українська інтелігенція ще в добу романтизму зрозуміла, що пісня й дума – це неоціненне багатство, вартє й гідне того, щоб з ним вийти на світову арену, а значить, плекати в собі й творити літературу на народних традиціях.

Українському народу належить пишатися геніальним набутком наших талановитих предків і сучасників, які поетично мислять, творять рідною мовою пісенні скарби, якими

захоплюються передові люди світу. Творчість Михайла Петренка у цьому плані є поштовхом до створення нового, сучасного та водночас гідного обличчя української літератури в цілому й літератури рідного краю зокрема.

Список джерел

1. Блакитне небо Михайла Петренка [Текст] – Слов'янськ: Друкарський двір, 2012. – 216с.
2. Мікушев, В., Добровольський, О. Михайло Петренко «Дивлюсь я на небо»: Хронікально-документальна розповідь [Текст] / В.Мікушев, О.Добровольський. – Слов'янськ: Печатный двор, 2002. – 120 с.
3. Нудьга, Г.А. Українська балада: з теорії та історії жанру [Текст] / Г.А.Нудьга. – К.: Дніпро, 1970. – 260с.
4. Овчаренко, І. Йому жити у віках (Михайло Петренко): літературно-краєзнавче видання [Текст] / І.Овчаренко. – Слов'янськ: Печатный двор, 1997. – 40 с.
5. Петренко, А. Идентификация Петренко (Генеалого-биографическое исследование) [Текст] / А.Петренко. – К.: Профі, 2012. – 192с.
6. Романько, В. Література донецького краю: посібник для вчителя [Текст] / Відп. ред. проф. В.А.Глущенко. – Донецьк, 2006. – 264 с.

ЦВЕТКОВА Г.Г.,

доцент кафедри педагогіки Донбаського державного педагогічного університету, кандидат педагогічних наук

УДК 378.371

ІДЕАЛИ САМОВДОСКОНАЛЕННЯ ЛЮДИНИ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ М. ПЕТРЕНКА: ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розкрито зміст ідеалів досконалості на фоні культурно-просвітницького етапу ХІХ століття у творчості поета М.Петренка. На основі ґрунтовного історико-педагогічного аналізу представлено базові характеристики національної моделі самовдосконалення.

Ключові слова: творча спадщина, самовдосконалення людини, ідеали досконалості, динамізм, кордоцентричність, ядерна духовно-моральна основа.

В статье раскрыто содержание идеалов самосовершенствования на фоне культурно-образовательного этапа ХІХ столетия в творчестве поэта М.Петренко. На основе фундаментального историко-педагогического анализа представлены базовые характеристики национальной модели самосовершенствования.

Ключевые слова: творческое наследие, самосовершенствование человека, идеалы совершенства, динамизм, кордоцентричность, ядерная духовно-моральная основа.

The article reveals the content of the ideals of self-development on the background of cultural and educational stages of the ХІХth century in the works of the poet M.Petrenko. The basic characteristics of the national model of self-improvement have presented on the basis of the fundamental historical-pedagogical analysis.

Keywords: creative heritage, self-perfection of man, the ideals of excellence, dynamism, nuclear spiritually-moral foundation.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Для всебічного, обґрунтованого, сутнісного, багатогранного аналізу проблеми самовдосконалення необхідно

звернутися до історичних витоків цього феномену. Це можливо шляхом оцінки свого минулого, рефлексивного, систематичного перегляду системи педагогічних знань. Саме в історії педагогіки, історії літератури знаходять